

RAVNOTEŽA IZMEĐU TURISTIČKIH AKTIVNOSTI I ODRŽIVOG RAZVOJA NA JASTREPCU KAO IZAZOV U PLANIRANJU I UREĐENJU PROSTORA

Nevena Marković¹

Apstrakt: Planinske regije predstavljaju važan turistički resurs za razvoj komplementarnih delatnosti i celogodišnjeg turizma. Jastrebac je planina locirana između slivova Zapadne i Južne Morave, u čijoj blizini se nalaze gradski i banjski centri. Tokom prethodnih decenija, ova planina se razvijala u pravcu izletničkog i manifestacionog turizma, a sa pojavom novih aktivnosti za decu i novih vidova planinarenja postaje interesna sfera ulagača iz domena hotelijerstva i kreativne industrije. Kako je Jastrebac i Park prirode, veliki je izazov uskladiti aktivnosti turizma sa principima zaštite područja. Dakle, imperativ u procesu planiranja koncepta razvoja regije predstavlja održivi turizam, ali i implementacija mera, koje se tiču poštovanja standarda, i monitoring istih.

Cljučne reči: Turizam, održivi razvoj, planiranje, Jastrebac

BALANCE BETWEEN TOURIST ACTIVITIES AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN JASTREBAC MT. AS A CHALLENGE IN PLANNING AND SPACE ARRANGEMENT

Abstract: Mountain regions represent an important tourist resource for the development of complementary activities and year-round tourism. Jastrebac is a mountain located between the West and South Morava watersheds, in the vicinity of which there are city and spa centers. During the previous decades, this mountain developed in the direction of excursion and event tourism, and with the appearance of new activities for children and new types of mountaineering, it became the sphere of interest of investors from the domain of the hotel industry and the creative industry. As Jastrebac is also a nature park, it is a big challenge to harmonize tourism activities with the principles of area protection. Therefore, the imperative in the process of planning the development concept of the region is sustainable tourism, but also the implementation of measures, which concern the respect of standards, and their monitoring.

Key words: Tourism, sustainable development, planning, Jastrebac Mt.

UVOD

Privreda opštine Kruševac počiva na hemijskoj i mašinskoj industriji, dok je tercijarni sektor još uvek u razvitku. S' obzirom na postojanost uslova (geografski položaj, bogata istorija, očuvanost kulturnog nasleđa), turizam ima veliku šansu za razvoj i prepoznatljivost na nacionalnom nivou. Kako je u korelaciji sa održivim razvojem, jer oba počivaju na ekonomskim, ekološkim i socijalnim principima, važno je negovati međusobni sklad.

¹ Geografski fakultet, Studentski trg 3/3 Beograd, nevena_markovic@ymail.com,
ORCID: 0009-0003-6549-016X

Ravnoteža između turističkih aktivnosti i održivog razvoja na Jastrepцу kao izazov u planiranju i uređenju prostora

Turizam opštine Kruševac zasniva se na prirodnim atrakcijama i materijalnom kulturnom nasleđu, a poslednjih godina su u pvoju manifestacije i seoski turizam. Turističke aktivnosti na planini Jastrebac su širokog spektra, a negativne posledice ove delatnosti na životnu sredinu su dalekosežne i dugotrajne, te se planiranju i uređenju ovog prostora mora posvetiti posebna pažnja. Ako se samo uzme u obzir uticaj biljaka na smanjenje buke, količinu zagađenog vazduha, temperaturne ekstreme, eroziju, vode, dolazi se do zaključka da je neophodan fokus na očuvanju prirodnih resursa Jastrepca. U protekloj deceniji su se javile ideje za dopunom ponude u vidu skijališta, a nedugo potom i razmenja mišljenja stručnjaka o vrednosti projekta i benefitima istog. Kako očuvanje životne sredine mora biti imperativ kada su u pitanju prirodni turistički motivi, tako se svaki plan novih aktivnosti mora usavršiti do krajnje mere minimalnog negativnog uticaja na okolinu. Takođe, Jastrebac je na listi zaštićenih prirodnih dobara Srbije uvršćen kao Park prirode, pa je neizbežno angažovanje eksperta radi izuzetnog očuvanja biodiverziteta, kako bi se svela na minimum degradacija životne sredine.

FIZIČKO - GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE PLANINE JASTREBAC

Planina Jastrebac pripada Rodopskom sistemu i pruža se pravcem istok - zapad u dužini od skoro 45km. Nalazi se u području ograničenom dolinom Toplice na jugu, Rasine na severu, Jankovom klisurom Blatačke reke na zapadu i Južnom Moravom na istoku. Veliki i Mali Jastrebac razdvojeni su Vukanjskom klisurom, koja polazi od Grepca i završava se kod sela Vukanje (Urošević, 2007). Uzdiže se sve do visine od skoro 1.500m. Najviši vrh je Velika Đulica na 1.492m, dok se podnožje nalazi na oko 170m nadmorske visine. Sastavljen je od granodiorita, diorita, mikašista i gnajseva. Ove stene su vulkanskog ili metamorfnog porekla i zajedničko im je da se prilikom raspadanja dobija dosta sitnijeg materijala koji predstavlja podlogu za formiranje smeđih šumskih zemljišta, a takođe je i materijal koji treba držati pod kontrolom da ne zasipa vodene tokove i akumulacije nizvodno. Na mestima koja su pod šumom, ovakva podloga se smatra podesnom i stabilna je ako se šumski pokrivač održi, dok se na poljoprivrednim površinama mora više voditi računa.

Posmatrano područje pripada umereno - kontinentalnoj klimi, koju karakterišu četiri izražena godišnja doba, umereno oštre zime i umereno topla leta. U zavisnosti od geografskog položaja, reljefa, nadmorske visine i vegetacije postoje različiti podtipovi klime. Od relevantnih i korisnih podataka za klimatske prilike, ističu se srednja godišnja temperatura vazduha (+11,5°C), srednja minimalna temperatura vazduha (-26,0°C), srednja maksimalna temperatura vazduha (+17,0°C), ekstremna maksimalna temperatura vazduha (+40,4°C), srednja godišnja visina padavina (601mm) i srednja relativna vlažnost (74%) (Gajić, Tucović & Karadžić, 1992).

Hidrologija planine Jastrebac je usmerena najviše ka Rasini, dugoj 92,3km, čije je izvoriste na jugo-istočnim padinama Goča, Željina i Crnog vrha, odakle izviru njene sastavnice Vranjuša i Burmanska reka, a uliva se u Zapadnu Moravu kod Makrešana (Dimitrijević, 2010). Prolazi kroz opštine Aleksandrovac, Brus i Kruševac. Na ovoj reci je izgrađeno jezero Čelije kao zaštita hidrosistema Đerdap i za snabdevanje pijaćom vodom Kruševca i okoline.

Biodiverzitet je osnovna vrednost životne sredine, ujedno i jedan od najosetljivijih prirodnih resursa, a ogranci Jastrepca sa rasponom nadmorske visine (145 - 1.492m) omogućili su nastanak i opstanak spektra šumskih i livadskih zajednica.

Na proučavanom području je ustanovljeno 90 familija, 285 rodova, 537 vrsta biljaka, od kojih je 15 vrsta paprati, 1 vrsta golosemenica i 521 vrsta skrivenosemenica.

Broj vrsta na severnom delu Jastrepca je daleko manji nego na južnom, jer su u pitanju hladne ekspozicije. Planinski javor, kostrika i zelenika su reliktno vrste, tj. ostaci flore sa obale nekadašnjeg Panonskog tla, dok su ustanovljene fitocenozе (šume): crna jova, poljski jasen i lužnjak, grab i cer, kitnjak, mahovine, bukva, jela, breza, planinski javor (koga je još 1869. godine zabeležio Josif Pančić) (Grupa autora, 2024).

Izdvađa se činjenica da su na Jastrepcu livadske zajednice raznovrsne i bogate biljnim vrstama od kojih su mnoge lekovite. Floru Jastrepca čini oko 540 biljnih vrsta, a oko 220 njih su lekovite. Mnoge biljne vrste koje se koriste u lekovite svrhe, spadaju u kategoriju ranjivih, retkih, i iščezlih vrsta. Cilj prikupljanja lekovitih biljaka je da se biljka ubere onda kada se u njoj nalazi najveća koncentracija korisnih aktivnih materija. Zato pri prikupljanju lekovitih biljaka moraju se poštovati određeni principi o načinu i vremenu branja.

Neke od lekovitih biljaka Jastrepca su beli slez, besniče, bokvica, vranilova trava, zdravac, jagoda, jagorčevina, kamilica, kantarion, ljubičica, matičnjak, maslačak, oman, plućašica, podbel, ranilist, sremuš, crni slez, hajdučka trava.

U pogledu rasprostranjenosti fungija, jastrebačke šume imaju veliki značaj. Čak 130 vrsta gljiva uspeva. Najprisutnije su vrganj i lisičarka, od otrovnih zelena pupavka i panterovka (Stanković, 2002).

Fauna Jastrepca je poznata po evropskom jelenu, koji je reintroindukovan devedesetih godina prošlog veka, a rezultate istraživanja dopunjuju činjenice o ovoj planini kao staništu orla kliktaša, istočne šarene muharice, planinskog detlića, potočnog raka, pastrmke i mreene, slepih miševa, zečeva i dr (<https://www.serbia.travel/sr-lat/jastrebac/>).

JASTREBAC KAO ZAŠTIĆENI PROSTOR I ZNAČAJ ŠUMA ZA OČUVANJE ŽIVOTNE SREDINE

Određene celine posmatrane planine su prvi put zaštićene 1958. godine putem Zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnih retkosti, jer se na Jastrepcu nalazila čista brezova šuma, veličine 5 ha u režimu tzv. apsolutnog rezervata. Gotovo pola veka kasnije, Zavod za zaštitu prirode Srbije je uradio reviziju zaštite u okviru istraživanja, te je rezervat prirode "Prokop" zaštićen 2008. godine kao prirodno dobro od izuzetnog značaja, odn. I kategorija. Ekosistemi koji se nalaze na ovom području i zahtevaju naročitu brigu su zajednice breze i bukve, kao i staništa prirodnih retkosti: šumska sova, mišar, riđi šumski mrav, šareni daždevnjak, veverica (Grupa autora, 2024). Krajem 2024. godine odlukom Vlade RS proglašen je Park prirode "Veliki Jastrebac", kojim upravlja Javno preduzeće "Srbijašume" (Uredba o proglašenju Parka prirode "Veliki Jastrebac", 2024). Osim rezervata "Prokop", titulu zaštićenog područja nosi i nepokretno kulturno dobro "Okolina manastira Naupare", kao i spomenik prirode "Cerovi kod Đušinog groba". U okviru Parka prirode, definisano je i područje EMERALD eko - mreže i Natura 2000 pSPAs - regije ornito-zaštite, što predstavlja veliki potencijal za kandidaturu na upis UNESCO-ve liste svetske prirodne baštine pri programu Čovek i biosfera (Predlog plana upravljanja PP "Veliki Jastrebac" 2025 - 2034, 2025). Najveći deo teritorije Parka prirode je u državnoj svojini (70,13%), potom u privatnoj (26,57%) i drugim oblicima (3,30%) svojine. Treba istaći da se ovde utvrđuju režimi zaštite I (prvog), II (drugog) i III (trećeg) stepena.

Istorija šuma u kontekstu landšaftne i drugih oblika terapije seže u 18. vek. Godine 1716. na proputovanju kroz Srbiju za Carigrad, supruga engleskog poslanika i čerka vojvode Kingstona, ledi Montegi, kaže da se posle sedam dana putovanja kroz gustu šumu stiglo u nišku ravnici (Gajić i dr., 1992). Nažalost, početkom 20. veka, počinje se sa industrijskom sečom drva na Jastrepcu. Šume manastira Naupare eksploatiše italijanska firma "Ombla", pa je radi toga izgrađena železnica uz Nauparsku reku, dok Austro-ugari kao okupatori, grade prugu od Kruševca do Nastovca (današnji planinarski dom) u slivu Lomničke reke. Treća pruga se gradi na Rličkoj strani, a parna strugara je aktivna u periodu 1925 - 1937. U slivu Srndalske reke, 1946. pravi se pruga "Koturača", koja je nestala u požaru 1950. godine. No, ubrzo se javljaju i drugi problemi. Nauparske šume je zahvatio požar tokom italijanske eksploatacije, a nakon naknadnog požara 1917. godine obnavlja se fond stablima breze. Godine 1965. je olujni vetar, uraganske snage, srušio oko 40.000m³. Otud zapravo promena šumskog fonda i veliki broj stabala breze maksimalne starosti 100 godina.

Ravnoteža između turističkih aktivnosti i održivog razvoja na Jastrepцу kao izazov u planiranju i uređenju prostora

Posmatrano sa aspekta ekološkog značaja šumske vegetacije, mora se imati u vidu da biljke (koje se gaje za potrebe šumarstva i drugih srodnih disciplina) moraju biti vitalne, otporne na bolesti, štetočine, nepogode i uslove stresa, da bi ispunile svoje osnovne funkcije - očuvanje i zaštitu životne sredine, optimalnu produkciju drvne mase, obilan urod semena. Naglom urbanizacijom, sa ciljem da se poboljšaju uslovi života, rada i odmora neminovno je došlo do niza štetnih posledica - velika gustina naseljenosti, nedovoljna osvetljenost, buka, vibracije, štetni gasovi, dim, prašina itd.

Blagotvorni uticaj biljaka na prevazilaženje nepovoljnih efekata u gradskim, industrijskim i drugim sistemima, pre svega u zdravstvenom pogledu, odavno je poznat. Značaj šuma u smanjenju zagađenja vazduha se ogleda u tome da biljke svojim lišćem i drugim organima mogu da smanje količinu zagađujućih materija taloženjem i apsorpcijom, prikupljajući različite čestice a posebno kancerogene smolaste materije koje nastaju pri sagorevanju goriva. Biljke, takođe, kao filter upijaju i štetne radioaktivne materije. Kada je smanjenje buke u pitanju, drveće sa velikim listovima ima veću efikasnost u razbijanju zvuka niske frekvencije, dok su vrste sa malim, gustim lišćem i finim obodom krošnje pogodnije za difuziju zvuka visoke frekvencije. Buka deluje razarajuće preko čula sluha na centralni nervni sistem, izaziva niz poremećaja u radu srca, organa za varenje, povišenje krvnog pritiska, sprečava potpun odmor, umanjuje radnu sposobnost ljudi. Takođe, veliki je uticaj biljaka na osvetljenost i temperaturne ekstreme. Sunčeva svetlost je jedan od bitnih elemenata zdrave životne i radne sredine. Međutim, preterana radijacija nije poželjna, pa je zaštita biljkama najpogodniji način da se izbegnu štetna dejstva. Stabla sa ređom i prozračnijom krunom će delimično smanjiti zračenje, poput breze, jasena, javora, kakvih ima u velikoj meri na Jastrepцу. Kada se radi o visokim temperaturama, posebno u sparnim letnjim mesecima, zeleni zasadi deluju veoma povoljno tako da je ispod drveća temperatura vazduha prosečno niža za 2-3°C nego između zgrada i kuća. Zimi je, pak, obrnuto - vazduh je unutar zelenih površina topliji nego na otvorenom prostoru. Takođe, ističe se i to da biljke povećavaju relativnu vlažnost vazduha, što se može osetiti i na udaljenosti od 600m. U okviru proučavanja fitoncidnog dejstva šuma na zdravlje ljudi, treba naglasiti da mnoge biljke, naročito četinari, imaju sposobnost da proizvode fitoncide - gasovite materije bez mirisa koje uništavaju patogene organizme, bakterije, gljivice, insekte i dr. Na ovaj način biljke same sebe štite, produžavajući svoj životni vek i povećavajući vitalnost. Ovim procesima se na ljudski organizam deluje stimulativno, posebno na centralni nervni sistem, na disajne i srčano-vaskularne organe i simpatički nervni sistem, aktivirajući fiziološke procese u organizmu. Takođe, šume imaju moć da regulišu količinu i kvalitet vode. Sećom šuma se uništavaju i podzemni izdani vode (Bela breza, 2004).

JASTREBAC U TURISTIČKIM OKVIRIMA I PLANOVIMA

Proučavana planina je još pre nekoliko decenija dospela u žižu javnosti i interesnu sferu ulagača na osnovu i geografskog položaja i turističkih (prirodnih i kulturnih) motiva. Administrativno pripada opštinama Kruševac, Prokuplje, Blace i Aleksinac (ukupno 32 katastarske opštine). Samim tim što potoci i reke pripadaju slivovima Južne Morave, Rasine i Toplice, Jastrebac možemo nazvati specifičnim razvođem, pa se tako sreću manje klisure, vodopadi, brzaci, a naročito su poznati termomineralni izvori voda, od kojih se izdvajaju Ribarska Banja i Lomnički kiseljak u istoimenim selima. Pored toga, postoje i jezera, nastala radom čoveka. Za vodosnabdevanje su izgrađena Pridvoričko i Bresničko jezero, kao antierozivna akumulacija postoji Popovačka akumulacija, i mala akumulacija na Lomničkoj reci kod hotela (u turističke svrhe).

Za potrebe lovnoг turizma formirano je zvanično lovište "Veliki Jastrebac", koje zauzima severo-zapadni deo masiva planine sa površinom od 26.944,84 ha. Glavna namena je uzgoj srneće divljači kao glavne i zečje divljači kao sporedne lovno - ekonomske vrste. Takođe, u pomenutom području obitavaju i divlje svinje, kune, jazavci i dr. (Srbijašume, 2025).

Od kulturnih motiva, najčešće se potenciraju arheološki lokaliteti, poput spomenika prirode u selu Prebreza, paleontološkog karaktera, jer su tu na prostoru od 1 ha nađeni ostaci divljih životinja starosti i do 16 miliona godina (<https://www.zzps.rs/npеbreза-палеонтолошки-локалитет/>). Na magistralnom putu iz pravca Kruševca ka Blacu, nalazi se manastir Naupare iz 14. veka, zaštićen kao nepokretno kulturno dobro, dok se u Ribarskoj Banji nalaze crkva Svetog Ilije i stari turski hamam, preuređen za potrebe RH centra. Pored toga, valja spomenuti i manastir Svetog Đorđa u selu Ajdanovac, ali i tri vodenice u selu Jablanica, stavljene pod režim zaštite III stepena.

Za potrebe razvoja planinskog turizma i ostalih podvrsta, 1949. godine je osnovano planinarsko - smučarsko društvo "Jastrebac" sa sedištem u Kruševcu, a u godinama koje slede, gradi se planinarski dom u mestu Nastovci. Prve obeležene staze su vodile Prokopačkom kosom do Majorove česme i preko izvora Dobra voda i Sokolovog kamena do Bele stene. Ove staze su obeležene pedesetih godina prošlog veka, a potom šezdesetih godina je organizovana velika akcija markiranja staza na prostoru Ribarske Banje, preko Pogleda, Velike Đulice i Turske vode do Majorove česme. Sedamdesetih godina 20. veka je nastala prva staza ukopavanjem zbog strmog terena. Devedesetih godina prošlog veka izgradila se staza koja pored Stogova vodi na Stracimir. Time je započet proces izgradnje i obeležavanja sistema planinarskih staza. Radovi su se intenzivirali, a sistem staza je postao sve uočljiviji na terenu. Ukupna dužina svih staza na Jastrepцу iznosi 131km (Stanković. 2002).

Takođe, smatra se da je upravo na ovoj planini nastala prva ski staza u ovom delu Srbije - tačnije 1935. godine. Iako je Jastrebac u 21. veku sinonim za izlete, adrenalinske sportove i letnji odmor, postojala je duga tradicija zimskih sportova (<https://globalnamreza.rs/jastrebac/>). Tako se javila ideja za formiranjem skijališta, a 2020. godine urađen je i Elaborat izmena i dopuna plana generalne regulacije izletišta, koji je bio izložen javnosti. Javila su se oprečna mišljenja - s' jedne strane urbanisti, privrednici, hotelijeri, a sa druge strane ekolozi. Ovim je planirano upotpunjavanje celogodišnje turističke ponude Jastrepца, u vidu formiranja posebne kamp - zone, park-šume za piknik i rekreaciju uz uređene vidikovce, Staze zdravlja (prostor za igru dece, teretana na otvorenom, trim staze), pontona za pecanje, terena za mini-golf i dr. Planom je predviđen i veći broj smeštajnih i ugostiteljskih objekata - hotel, garni i apart hotel, moteli, pansioni, restorani, pivnice, trgovine, suvenirnice. Takođe, za potrebe turista u neposrednoj blizini bi se izgradili i javni objekti poput ambulante, apoteke, sedišta Gorskе službe spasavanja. Planom je predviđen i pojas zaštitnih šuma od erozija, koja bi neumitno uticala na noseći kapacitet planine Jastrebac kao turističke destinacije. Zato se u Planu detaljne regulacije "Slavujevo brdo - Jastrebac" posebna pažnja poklonila zaštiti životne sredine kroz posebne programe upravljanja otpadom i zaštite prirodnog resursa od udesnih situacija i požara (<https://direkcijaks.rs/planovi/plan-detaljне-regulacije-slavujevo-brdo-jastrebac-2024/>).

Ipak, deo Plana koji je pokrenuo nezadovoljstvo lokalnog stanovništva i odbojnost prema novom projektu je ključna ideja izgradnje Ski staze sa pratećim objektima. Ceo proces podrazumeva izgradnju skijaške staze i ski puteve, linijskog infrastrukturnog objekta za prevoz skijaša, hangara za specijalnu mehanizaciju, opremu za signalizaciju i bezbednost, poligona za obuku početnika i instalacija za prevoz. Prateći objekti se podrazumevaju, poput kućice za prodaju karata, rentiranje opreme, svlačionice, sanitarnih blokova. Planom je, takođe, predviđena i gradnja sadržaja za sankanje, ski-bob, bob na šinama, skeleton, moto skijanje. Prvo pitanje od strane ekologa se ticalo upravo pravilnog proračuna nosećeg kapaciteta destinacije i neophodnosti izgradnje ski centra na Jastrepцу, s' obzirom na morfologiju samog tla i blizinu najvećeg ski centra u zemlji - Kopaonik (90 km).

Kako se u radu predstavilo da se Jastrebac prostire na teritoriji četiri opštine, svaka bi trebalo da prepozna svoju šansu za razvoj određenog tipa turizma i odvoji deo budžeta za stimulisanje razvoja istog. Kako najveći procenat pripada opštini Kruševac, tako se najbolje

Ravnoteža između turističkih aktivnosti i održivog razvoja na Jastrepцу kao izazov u planiranju i uređenju prostora

razvio područje oko Ravništa i Ribarska Banja, dok opština Blace ovaj prostor vidi kao pruženu mogućnost za razvoj agronomije i ruralnog turizma. Opština Prokuplje ne beleži značajna ulaganja u svoj deo Jastrepca, kao ni opština Aleksinac, jer se svega jedno naselje na jastrebačkim padinama nalazi na njenoj teritoriji.

SWOT ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA RESURSA NA JASTREPCU

Tabela 1. - SWOT analiza razvoja turizma na planini Jastrebac

PREDNOSTI	NEDOSTACI
- Očuvana životna sredina;	- Neplanska seča šuma;
- Blizina važnih saobraćajnica;	- Slaba zaštita vodnih resursa od otpadnih voda;
- Poljoprivreda kao osnovna delatnost lokalnog stanovništva;	- Nepostojanje visokorangiranih hotelskih objekata i zastarelost postojećih;
- Postojanje više vrsta turizma (manifestacioni, rekreativni, eko...).	- Nepostojanje zaštite zemljišta usled pojave bujica i erozije.
ŠANSE	PRETNJE
- Razvoj ekološki održivih oblika turizma;	- Nepostojanje stalno naseljenog mladog stanovništva;
- Proširenje kapaciteta za usavršavanje poljoprivrednih proizvoda;	- Nemogućnost usklađivanja poljo-proizvodnje sa eko-standardima;
- Stvaranje brenda lokalnih proizvoda i formiranje klastera područja "Veliki Jastrebac".	- Nepostojanje adekvatne promocije na stranim tržištima i nezainteresovanost lokalnog stanovništva.

Izvor: Samostalno istraživanje autora

ZAKLJUČAK

Planina Jastrebac ima velike potencijale za razvoj turizma, posebno kao novoproglašeni Park prirode "Veliki Jastrebac". Sporadični odlasci izletnika čine ovu planinu održivom, jer još uvek pritisak na noseći kapacitet destinacije nije prešao dozvoljenu granicu. Prednosti Jastrepca u vidu geografskog položaja, pogodne klime, očuvanih hidroloških motiva i objekata, širokog spektra biodiverziteta pružaju šansu raznim vidovima aktivnosti koji ne ugrožavaju životnu sredinu, poput kratkotrajnog stručnog boravka u prirodi, radionica sa decom, planinarskih tura. Blizina gradskih i banjskih centara, upotpunjuje ponudu najšumovitije planine Balkanskog poluostrva, a preporučena je i međuopštinska saradnja putem projekata i akcija radi razvoja celogodišnjeg rada, s' obzirom na to da se Jastrebac prostire na teritoriji četiri opštine. Samim tim, višestruku korist bi imali stanovnici, pre svega, jastrebačkih sela, putem ideja o turističkim seoskim domaćinstvima i formiranju klastera "Veliki Jastrebac", gde bi lokalni poljo-proizvodi došli do punog izražaja. Takođe, dobar marketing čine i planinari, ribolovci, lovci organizujući svoje stručne manifestacije.

Jedan od najvećih izazova je svakako izostanak svesti o važnosti očuvanja prirode, kada se pojave ideje o naknadnom uređenju lokaliteta kroz dodatnu izgradnju objekata ili prenamenu istog. Tako se pojavila vizija izgradnje skijališta na Jastrepцу, a ubrzo i predstavio Plan detaljne regulacije Jastrepca, koji je izazvao veliko neslaganje u stručnoj javnosti. Sa jedne strane, time bi se regulisala i unapredila infrastruktura, putna i turistička

signalizacija, a za uzvrat ovim bi se podstakao razvoj ruralnog turizma i usporio odlazak mladog stanovništva iz ovih područja. Sa druge strane, ovim bi se narušio mir biodiverziteta i u velikoj meri smanjili benefiti šumskih zajednica na život ljudi.

U kontekstu očuvanja životne sredine, neophodna je korelacija između lokalnog stanovništva i opštinskih vlasti, kako bi se na pravilan način došlo do zajedničkih ideja i rešenja, i najbolji način je pravilna implementacija usaglašenih ekoloških propisa i političkih mera, monitoring istih i pravilno finansiranje organizacija nevladinog sektora za očuvanje prirode. Teško je uspostaviti balans između turističkih aktivnosti i održivog razvoja, utoliko više što su turističke aktivnosti multiplikativnog efekta, odnosno podrazumeva uključivanje nekoliko drugih privrednih grana (poljoprivreda, industrija, finansije). Sve je prisutnija ideja o širenju eko-turizma, kao ključa opstanka, jer je prepoznat kao generator koji i pokreće i udružuje nespojive oblasti, samim tim dovodi do ravnoteža između turističke delatnosti i životne sredine.

LITERATURA

Dimitrijević, Lj. (2010). *Hidrogeografska studija reke Rasine*. Magistarski rad. Beograd: Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Gajić, M., Tucović, A. & Karadžić, D. (1992). *Flora severnog dela Velikog Jastrepca*. Beograd: Šumarski fakultet; Kruševac: Javno preduzeće za gazdovanje šumama "Rasina".

Grupa autora (2024). *Studija zaštite Park prirode "Veliki Jastrebac"*. Beograd: Zavod za zaštitu prirode Srbije.

Predlog plana upravljanja Parkom prirode za period 2025 - 2034. godine, 2025. Beograd: Srbijašume

Stanković (2002). *Stazama Velikog Jastrepca*. Beograd: Planinarski savez Srbije; Kruševac: Planinarsko - smučarsko društvo "Jastrebac"

Uredba o proglašenju Parka prirode "Veliki Jastrebac" (Službeni glasnik RS, br. 98/2024)

Urošević, S. (2007). *Jastrebac: Geološko - petrografska studija granita i kristalastih škriljaca*. Istorijski arhiv Kruševac.

IZVORI

<https://www.serbia.travel/sr-lat/jastrebac/>

<https://www.zzps.rs/пребреза-палеонтолошки-локалитет/>

<https://globalnamreza.rs/jastrebac/>

<https://direkcijaks.rs/planovi/plan-detaljne-regulacije-slavujevo-brdo-jastrebac-2024/>